

Den sikkerhetspolitiske situasjonen i Europa

Taler

Anniken Huitfeldt

Dato

15 februar 2022

Sted

Universitetet i Oslo

1 Kjære alle sammen,

"Ingen føler seg trygge lenger, fordi ingen kan gjemme seg bak folkeretten".

Sitatet stemmer fra Vladimir Putin, i hans tale til Sikkerhetskonferansen i

5 München i 2007. Talen var en kritikk mot USA og vestens utenriks- og forsvarspolitik.

Når jeg forbereder meg på å reise til Sikkerhetskonferansen i München neste helg, 15 år etter, har Putin endret utsagnet fra kritikk til trussel.

10

Det utenrikspolitiske bakteppet er dystert. Europa befinner seg i en svært alvorlig situasjon.

Russlands styrkeoppbygging mot Ukraina er massiv. Over 150.000 soldater står

15

oppmarsjert nær grensene og på den okkuperte Krym-halvøya. Tungt materiell er brakt inn. Fartøyer fra Nordflåten har satt kursen mot Svartehavet. Et betydelig antall reservister er satt i beredskap.

Signalene har vært der en tid. I 2008 gikk Russland inn i Georgia. I 2014 angrep

20

Russland Ukraina, og har vært der siden. Cyber- og etterretningsoperasjoner er intensivert.

Egentlig bør vi ikke være overrasket. Utenrikspolitikken speiler en utvikling internt i Russland som gir grunn til uro.

25

Over flere år har demokratiet forvitret. Grunnleggende friheter presses.

Aktivister blir rettsforfulgt. Menneskerettsorganisasjoner tvangsoppløses.

Russlands fremste opposisjonelle, Aleksej Navalnyj, ble forgiftet med kjemisk

stridsmiddel. Nå sitter han fengslet. Grenser er heller ikke noe hinder. Vi har også sett tilsvarende drapsforsøk på russiske regimekritikere i landflyktighet.

35 Stengingen av Memorial, som ble etablert for å minnes ofrene for Stalins verste handlinger, er et annet tegn. Når jeg ser hvordan historiefaget blir brukt som et redskap i et politisk prosjekt, vil jeg som er utdanna i historie herfra si:

Uavhengig historieformidling er en forutsetning for en kritisk samfunnsdebatt. I vår tid ser vi hvordan historiefaget er et nyttig redskap for autoritære ledere.

40

Historiske fakta plukkes ut rent anekdotisk for å styrke en hypotese. Da må respekten for uavhengig historieforskning og historisk metode styrkes.

Kjære studenter, historiefaget blir stadig viktigere. Men det snakker jeg gjerne mer om en annen gang.

45

Hva president Putin vil gjøre i Ukraina fremover, vet ingen sikkert. Men vi kan slå fast følgende: Forsøk på tvangsdiplomati - der det er trusselen om militærmakt som benyttes som overtalelsesmiddel - er tilbake i Europa. Det gikk raskere enn vi kunne forestilt oss.

50

Å ta dette innover seg, tar tid. Millioner av oss har vokst opp med dyp fred på det europeiske kontinent. De som kom før meg, hadde verdenskrig som referansepunkt. Jeg har vokst opp med kald krig.

55

Jeg startet på Universitetet i Oslo i 1989. Den gang gikk det meste framover. Nå er det ikke lenger slik.

60

Norge skiller seg likevel ut. Vi har holdt vår kunnskap og oppmerksomhet i hevd. Vi bygde ikke ned russlandsmiljøet vårt etter 1989. Vi har fortsatt kunnskap og institusjonell hukommelse.

65 Et godt kunnskapsmiljø her ved UiO er et viktig bidrag.

Vi kan lene oss på 70 år med erfaringer. Og vi har noen hovedprinsipper som har vist slitestyrke:

For det første, det mest grunnleggende er FN og internasjonal rettsorden.

I januar var jeg i New York hvor Norge ledet FNs sikkerhetsråd. Noe av det siste vi gjorde var å tillyse og lede et møte om Ukraina. Det måtte skje på vår vakt - de
75 som tok over presidentklubba fra Norge, dagen etter, var Russland.

Småstater har ofte skygget unna når det blir bråk. Det var også Norges refleks da vi fikk vår uavhengighet i 1905: La oss holde det utenrikspolitiske spillet og stormaktene på avstand gjennom nøytralitet.

80

Ettertiden har vist at vi får mer igjen ved å bidra. Og noe av det viktigste vi kan bidra til, er forsvar av den internasjonale rettsorden, fred og sikkerhet. Derfor var det ikke bare riktig, men viktig at Norge gikk inn i sikkerhetsrådet.

85 Hurdalsplattformen slår fast at fred og sikkerhet sikres best gjennom et forutsigbart internasjonalt samarbeid basert på folkeretten og fredelig tvisteløsning. Vi ønsker ikke alternativet: Den sterkestes rett.

Samvirket med våre NATO-allierte er fundamentet for vår militære sikkerhet.

90

Sikkerhetspolitikken skal være robust, den skal være balansert og den skal være tydelig.

Ingen kan unngå press. Heller ikke Norge. Men vi må hegne om og styrke
95 systemer som forebygger press. Enten det er FN, internasjonal rettsorden, eller samarbeid med allierte og partnere.

Men viktigere enn at vi tar ansvar, er det at stormaktene gjør det. Når faste medlemmer av FNs sikkerhetsråd mener militærkuppet i Myanmar er et indre
100 anliggende og dermed ikke hører hjemme i FNs sikkerhetsråd, er det dessverre et uttrykk for et helt annet syn på internasjonalt samarbeid enn det som er Norges syn.

Folkeforbundet brøt sammen i mellomkrigstida fordi stormaktene sluttet å
105 bruke det. De sluttet å ta ansvar. Vi må investere i FN, selv om det kan virke tungrodd.

110 Og vi må bidra aktivt til at land som Kina, Russland, USA og andre gjør det samme. Jeg er glad for at vi nå har en presidentadministrasjon i USA som ser verdien i dette.

115 For det andre, vi opprettholder både avskrekking og beroligelse i møtet med Russland. Noen kaller dette en balansegang. Jeg ser det annerledes. Det dreier seg om to påler.

Tida frem til 1989 var preget av spenning og avspenning. Det var selve pulsslagene i den kalde krigen. Nå er de tilbake.

120 Det kan godt være at vi får behov for større vektlegging av avskrekkelse i perioder. Men det er ikke en balansegang hvor vi må satse på det ene eller det andre. I perioder med økt behov for avskrekking, kan det være enda større behov for beroligelse

125 Det er en lang og velprøvd linje i norsk russlandspolitikk. Vi vokter landet vårt i samarbeid med allierte. Norge er NATOs øyne og ører i nord. Vår militære tilstedeværelse verdsettes høyt av allierte.

130 Og russerne er vant til norsk aktivitet. Vi bidrar til stabilitet. Når vi er til stede militært i nord, gir det også mindre behov for alliert tilstedeværelse.

Vi må på alle måter opptre som en forutsigbar nabo. Vi skjøtter også naboskapet med Russland og holder kanalene østover åpne.

135 Barentssamarbeidet er et eksempel på en viktig plattform for samarbeid med Russland. Samarbeidet har en tydelig tillits- og fredsbyggende effekt.

140 Den vanskelige sikkerhetspolitiske situasjonen vi står overfor nå, understreker hvor viktig dette arbeidet er både for Norge og Russland. Da jeg møtte Russlands utenriksminister Sergej Lavrov i Tromsø i fjor høst, beskrev han også Barentssamarbeidet som godt.

145 Vår geografi er konstant. Vi velger ikke våre naboer. Vi har en nabo som har verdens største atomvåpenarsenal.

150 Deres største strategiske flåtebase ligger ti mil fra vår grense. Nordflåtens base på Kola er isfri hele året og svært viktig for russisk kampkraft. Et hovedmål for dem er å forsvare den beskyttende bastionen rundt atomstyrkene med base på Kola.

Russland har det siste tiåret i stor stil bygget ut og modernisert sin militære styrke i nord.

155 Strategiske bombefly, forsterkede baser og flystriper i Arktis, ubåter og høymoderne missilsystemer skal forsvare den russiske andreslagsevnen.

160 De øver oftere, i større geografisk utstrekning, og vi ser mer komplekse mønstre. Asymmetrien mellom norsk og russisk militærmakt er enorm. Vi klarer oss ikke alene.

NATO har derfor grunnleggende betydning. Alliansen har gitt oss trygghet i 70 år. Inkludert perioder som den vi opplever nå.

165 Etter at Russland okkuperte Krym i 2014, har kollektivt forsvar - en for alle, alle for en - igjen kommet i forgrunnen i NATO. Men tiltakene har hele tiden vært reaktive. De er kommet etter russisk fremferd.

170 ***

I 1994 byttet Ukraina bort sine atomvåpen mot folkerettslige garantier for frihet og sikkerhet.

175 Folkeretten handler om å akseptere kartet som det er. Freden vi har hatt i Europa de siste 30 årene har vært dyp fordi det klare hovedbildet har vært respekt for etablerte grenser i vårt nærområde.

180 Proporsjonene er også langt unna det de var under den kalde krigen. For å sette dette i perspektiv: Da NATO børstet støv av det kollektive forsvaret etter 2014, ble om lag 600 amerikanske soldater sendt til Baltikum og Polen. Seks hundre. Tilsvarende økning etter Korea-krigen var på over 200.000 soldater.

185 Her i Norge har vi ikke allierte baser. Vi har ikke bedt om det heller. Det er helt spesielt for Norge som NATO-land.

Vårt forsvarskonsept baserer seg på en annen modell. Vi får forsterkninger når vi trenger det. Det vil si: I krise eller krig.

190

Men for at dette skal fungere, må vi øve og trene i fredstid. Forhåndslagre, planverk og infrastruktur må også stå klare. Dette kan ikke improviseres når en krise er et faktum. Da er det for sent.

195 Derfor øver og trener allierte mer i Norge enn for noen år siden. Men samtidig vesentlig mindre enn under den kalde krigen.

200 Dette er ikke en uthuling av basepolitikken. Det er en forutsetning for basepolitikken. Nettopp fordi vi ikke har baser, har vi øvelser. Det ble slått fast da vi gikk inn i NATO i 1949.

Vi har alltid tilpasset oss sikkerhetsklimaet. Det er viktig også i dag. Omfanget av alliert trening og øving i Norge har alltid svingt. Også disse siste årene.

205 Mye er gjort. Men vi er langt unna det apparatet vi hadde forrige gang Europa sto overfor en krise av den størrelsen vi nå ser. På 1990- og 2000-tallet ble det meste av alliert infrastruktur i Norge avviklet.

210 Derfor er tilleggsavtalen om forsvarssamarbeid med USA (SDCA) så viktig. Den gjør det mulig for amerikanerne å investere i tiltak som vil bidra til forsterkning av Norge dersom vi skulle trenge det. Vi trenger infrastruktur til å kunne motta forsterkninger. Og det er dét avtalen skal bidra til.

215 Samtidig er beroligelse viktig. Også i denne typen saker. Derfor har det vært viktig for oss å trekke opp klare grenser: At norsk basepolitikk, atompolitikk og norske militære begrensninger ligger fast. At Norge må konsulteres om all alliert militær aktivitet. At hovedavtrykket for tilleggsavtalen er i Sør-Norge.

220 Det er dette tidligere direktør for Institutt for forsvarsstudier Rolf Tamnes og tidligere utenriksminister og Nupi-direktør Johan Jørgen Holst har kalt «avskjerming og integrasjon». Begge har for øvrig studert ved Universitetet i Oslo.

Vi samarbeider tett med våre allierte (integrasjon). Samtidig som vi selv har valgt

å praktisere en del begrensninger på denne typen aktivitet (avskjerming). Norsk atompolitikk er unik i NATO-sammenheng. Ingen atomvåpen på norsk jord har vært vår politikk siden 1957.

230 Åpenheten vi har vist rundt SDCA, gjelder også på andre områder.

Et godt eksempel er øvelse Cold Response, som går av stabelen de neste ukene. Tradisjonen for slike øvelser går langt tilbake i tid. Og vi gjennomfører øvelsene i full åpenhet.

235

Det er internasjonale regler for slike øvelser, forankret i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE). Vi følger reglene til punkt og prikke. Slik opptrer en forutsigbar nabo. Dette er ikke nytt for Russland. De vet hvor de har oss. Og det er ikke eskalerende.

240

For det tredje, internasjonalt diplomati.

Jeg er nøktern og realistisk når det gjelder mulighetene for en fredelig løsning. Det forutsetter at Russland er villig til å velge en fredelig vei.

245

Samtidig er det nettopp i tider med spenning vi trenger diplomatiet som mest. Og vi vet at mye av institusjonene, alliansene og samarbeidet fra den kalde krigen ble bygd opp i forlengelsen av kriser.

250 I Ukraina handler det i første omgang om å gjøre veien til væpnet konflikt så lang som mulig. Om å unngå å gi Russland påskudd for å innlede en offensiv.

Samtidig må man fortsette å arbeide for gode langsiktige ordninger som kan forebygge spenning og misforståelser.

255

Men det er noen klare forutsetninger: Vi forhandler ikke om folkeretten og grunnleggende kjøreregler.

260 Vår støtte til Ukrainas suverenitet og territoriale integritet er ubetinget. Dette handler ikke bare om prinsipper. Dette er førstelinjeforsvaret til små- og mellomstore stater.

Og det er spilleregler Sovjetunionen og senere Russland har sluttet seg til gang

265 på gang:

I Helsinki-sluttakten i 1975, som ga opphav til dagens OSSE, Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa. I sluttakten ble partene enige om prinsipper for relasjonene mellom dem. Det inkluderte at statenes territoriale integritet respekteres. De skulle avstå fra trusler og bruk av vold. Grensene er ukrenkelige. Og uenighet skal løses gjennom fredelige midler.

I Budapest-memorandumet fra 1994. Det er avtalen fra 1994 hvor Russland, Storbritannia og USA forplikter seg til å respektere Ukrainas uavhengighet, suverenitet og eksisterende grenser. Vilåret var at Ukraina kvittet seg med alle sine atomvåpen. Partene skal avstå fra å true med eller bruke væpnet makt mot Ukrainas territoriale integritet eller politiske uavhengighet. De skal avstå fra å bruke økonomiske pressmidler for å fremme egne interesser på en måte som undergraver Ukrainas suverenitet.

280

Det handler om helt basale prinsipper som:

Å avstå fra maktbruk

285 Å avstå fra trusler om bruk av makt

Å avstå fra utpressing

og å respektere lands suverene rett til selv å velge kurs i utenrikspolitikken.

290

Mellomkrigstidas Europa ga etter på slike punkter. Den feilen bør vi ikke gjøre igjen. Og spesielt ikke i en verden hvor vi ser økende stormaktsrivalisering.

Ethvert land har rett til fritt å velge egen sikkerhetstilhørighet og alliansetilknytning. Dette prinsippet er også spesielt viktig for våre naboer Sverige og Finland, som står utenfor NATO. Det er derfor de er så opptatt av at dette ikke er noe som stormaktene skal gjøre opp seg imellom.

Europeisk sikkerhet er fundert på internasjonal rett og nasjonal suverenitet. Vi kan ikke tillate at disse prinsippene erstattes med innflytelsessfærer. Dette handler ikke om idealisme eller steilhet. Dette er pragmatisk egeninteresse. Spilleregler som dette gjør ikke verden farligere. De gjør oss tryggere.

300

305 Derfor er dette russiske forhandlingsutspillet selvfølgelig uaktuelt. Russland kan ikke hindre våre naboland å søke NATO-medlemskap hvis de ønsker det. Samtidig er det mye vi kan gjøre, og som også vil styrke Russlands sikkerhet. For eksempel innen tillitsbygging, nedrustning og åpenhet.

310 Mye av det sikkerhetspolitiske avtaleverket har forvitret de siste 15 årene. I stor grad som følge av russiske handlinger. Det gjelder ikke minst INF-avtalen - nedrustningsavtalen mellom USA og Sovjetunionen, som forpliktet landene til å fjerne en hel gruppe av landbaserte mellomdistanseraketter med atomvåpen. Russiske avtalebrudd, inkludert utplassering av mellomdistanseraketter, gjorde
315 at USA trakk seg ut av INF-avtalen i 2019.

At denne typen avtaleverk - sikkerhetsarkitekturen ; forvitrer, er bekymringsfullt. For vi trenger konvensjonell rustningskontroll. Vi trenger varsling og åpenhet om øvelser. Vi trenger samtaler om missilforsvar og andre
320 sikkerhetsspørsmål.

Alt dette har NATO invitert til, og tilbudet står ved lag. Samarbeid på disse områdene vil gjøre Europa tryggere. Det vil gjøre NATO tryggere. Og det vil gjøre Russland tryggere.

325

Samtidig vil vi fortsette å støtte Ukraina. Vi uttrykker konsekvent vår politiske støtte i internasjonale fora som FN og OSSE.

330

Vi gir bistand for å støtte Ukrainas reformer og europeiske integrasjon. Til dette gir vi om lag 200 millioner kroner i året, inkludert humanitær innsats. Det gjør Ukraina til en betydelig mottaker av norsk støtte.

335 Norge skal fortsette å stille opp. Vi ser nå på muligheter for å styrke vår støtte til Ukraina. Stortingets 1959-vedtak om eksportkontroll ligger fast. Vi eksporterer ikke våpen til områder hvor det er krig eller krig truer. Det setter klare begrensninger på muligheten til å eksportere forsvarsmateriell til Ukraina. Vi er rede til å øke norsk humanitær innsats hvis situasjonen forverres.

340

345 La meg også si noe kort om andre mulige konsekvenser av en tilspisset konflikt mellom Russland og europeiske land.

Årsakene bak de høye energiprisene i Europa i vinter er sammensatte. Blant annet er atomkraft betydelig nedbygd uten at fornybare alternativer er tilstrekkelig utviklet. Mange europeiske land er avhengige av russisk gass.
350 Tyskland og Finland mottar over 50 prosent av sin gass fra Russland, Ungarn og Slovakia over 80 prosent og Tsjekkia og Latvia nær 100 prosent.

Dette har gitt Russland spillerom for å bruke gass som politisk pressmiddel. Vi har tidligere sett dem gjøre det ovenfor Ukraina og Moldova. Det er nå en fare
355 for at Russland vil bruke gass som pressmiddel mot Europa i den pågående krisen.

Det vil kunne ha alvorlige konsekvenser. Vi kan ikke utelukke en kombinert energi- og migrasjonskrise.

360 Men det er også viktig å ha i mente at kun 4,8 prosent av EUs handel skjer med Russland, mens 37 prosent av Russlands handel er med EU. Sanksjoner vil ramme Russland hardt.

365 Europeiske allierte og partnere må stå sammen og være tydelige på at vi ikke kommer til å forkaste prinsipper og folkerett i bytte mot gass.

370 Sikkerhetssituasjonen er mer urolig og uforutsigbar.

Ikke fordi vi har endret oss. Men først og fremst fordi verden rundt oss endrer seg.

375 Det er naturligvis et større bilde enn det vi ser hos våre naboer og i våre nærområder. Maktforskyvninger og fremveksten av stormaktsrivalisering er et bakteppe i nær sagt all utenrikspolitikk i dag. Den delen av analysen kommer jeg gjerne tilbake og snakker mer om en annen gang.

380 Krisen vi står i nå, illustrerer noe viktig. Når grunnleggende verdier forvitrer i

andre land, har det kostnader også for oss.

385 Fremveksten av autoritære stater med evne og vilje til å bruke makt, vil gi større
svingninger i internasjonal politikk. Det må vi være forberedt på. En trussel mot
slike stater kan være demokratisk utvikling i nabolandet. En regjering som
henter sin legitimitet nedenfra, er vanskeligere å presse enn et mer autoritært
styrt land.

390 Og så må vi må våge å stå i presset, slik vi har gjort mange ganger før. Trygt
forankret i våre verdier og interesser, og i de lange linjene i norsk
sikkerhetspolitikk.

Verden blir ikke et bedre sted om vi gir etter.

395 I Putins München-tale i 2007 siterte han Franklin Roosevelt, som under de
første dagene etter utbruddet av 2. verdenskrig sa: «Når freden er brutt i ett land,
er alle lands fred i fare.» Den innsikten trenger vi også i dag. Det er en innsikt
som leder til diplomati. Og en innsikt som kan bevare fred.

400

Kilde

www.regjeringen.no

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/den-sikkerhetspolitiske-situasjonen-i-europa>

405

410

415